

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Pleidooi voor een 'Oranje' Europa

Europa als federaal ideaal heeft nooit onder burgers geleefd. Ook regeringen opereren vandaag de dag nog steeds ieder voor zich. Dankzij de successen van Europa dooft de natiestaat niet uit, zoals wel gedacht, maar bloeit ze als nooit tevoren. Het vooropzetten van het eigen nationale belang bij Europa, zoals gelukkig nu ook CDA en PvdA lijken te doen, kan burgers wél voor Europa winnen. Een nog explicietere keuze voor een 'Oranje' Europa is wenselijk: laat Nederland zijn 'zelfstandigheidspolitiek' oppoetsen.

door Jan Werts

De auteur is sinds 1975 EU-correspondent te Brussel. Recent verscheen van zijn hand *The European Council*.¹

*Europa is geen doel op zichzelf. Ik verwacht ook niet dat Europa onze problemen zal oplossen. Europa is als legoblokjes. Ze stellen je in staat iets moois in elkaar te zetten.*²

EUROPA ZIT IN EEN LEGITIMITEITSCRISIS, het overtuigt niet meer. Die crisis dateert niet, zoals vaak wordt gedacht, van het Europees Grondwettelijk Verdrag.³ De kloof tussen de opvattingen van onze Europa-insiders en de rest van Nederland blijkt uit de steun aan de eurosceptische partijen. Dat traditioneel pro-Europese partijen als het CDA en de PvdA inmiddels ook wat afstand nemen is overigens een gelukkig gegeven. Maar met zo'n 'effe dimme' waait deze crisis niet over. Daarvoor moeten wij Europa anders gaan benaderen en motiveren.

Het traditionele motief van 'Nooit meer oorlog' leeft niet meer, en Europa als ideaal is nooit aangeslagen. Dit artikel zoekt naar een andere 'rode

draad', een stimulerende onderliggende filosofie, om vóór te zijn. Nederland als sterke welvarende natie met een eigenheid die behoud verdient

*Nederland als een sterke
welvarende natiestaat
moet het motief van
Europapolitiek zijn*

is het uitgangspunt. Centraal staat hoe de *bevolking* Europa ondergaat en 'Brussel' bekijkt.⁴ De sleutel naar herstel van vertrouwen in de Europese politiek ligt namelijk vooral in Nederland zélf.

Democratie gedijt binnen een natie omdat de burger kan partici-

peren. Ga je de deur uit en is de straat weer eens opengebrouwen, dan weet je dat die kabel- en straatleggers een zeker idee hebben van het landsbestuur. Al interesseert de politiek hen niet, zij weten dat in Den Haag een premier Balkenende zit en een oppositie die hem bestrijdt. Die mensen weten dat verkiezingen erom gaan wie de macht verovert in dat eeuwige spel tussen het kabinet en zijn tegenpartijen.

In Europa ligt dat anders. Brussel ligt voor de meeste mensen op de maan. Niemand weet hoe daar de besluiten vallen. Europese verkiezingen hebben geen zichtbaar effect op het beleid. Weten de mensen daarentegen dat hun stem wél telt, dan komen zij massaal tevoorschijn, zoals bleek bij het referendum over het Europees Grondwettelijk Verdrag. Europa is op instituties gebouwd en kent geen politiek spanningsveld zoals Den Haag. De Europese Unie berust op een *balance of power* tussen een reeks instellingen plus 70.000 bladzijden bindende regels. Niemand kan in Europa de baas spelen, wat de Nederlandse, Duitse, Franse of Britse regering thuis wel doet, desnoods met geweld. Den Haag, Londen, Parijs en de andere hoofdsteden kunnen vervelende maatregelen nemen die de mensen zullen accepteren dan wel massaal verwerpen. Europa kan dat niet. Het was dankzij onze loyaliteit met *het vaderland* dat wij, burgers, in de jaren negentig jarenlang de buikriem wilden aanhalen. De Europese Unie had zulke bezuinigingen niet voor elkaar gekregen. Voor het vaderland sterven mensen. Maar niemand eet voor Europa een snee brood minder.

ZEVEN PLAGEN

Europa heeft meer handicaps. De belangrijkste is dat Brussel, met de stilzwijgende medewerking van de lidstaten, niet goed functioneert. Wie Europa dagelijks volgt bemerkt hoe daar bijvoorbeeld geld wordt verspild. 'Aan minstens een kwart van de uitgaven hier zit wel een luchtje', verzuchtte minister van Financiën Gerrit Zalm eens na afloop van een bijeenkomst van de Raad Economische en Financiële Zaken (Ecofin). Al veertien

jaar achtereen concludeert de Europese Rekenkamer dat het onduidelijk is waar de Unie haar geld aan uitgeeft. De vereiste verklaring over de *wettigheid* en de *rechtmatigheid* van de Europese uitgaven is nog nooit afgegeven. Doet een gemeente zo iets twee jaar, dan komt zij onder curatele. Maar in Europa heeft veertien jaar achtereen negatieve rapportering van de Rekenkamer geen politiek effect. Het komt zelfs niet meer in de media. Het zijn overigens vooral de regeringen die met het Brusselse geld (laten) sjoemelen. 'Over Europese samenwerking hangt een dermate geur van oncontroleerbaarheid, onafwendbaarheid en het *over u maar zonder u*, dat Europa de maat is geworden voor het bredere wantrouwen tegen de politieke elite', aldus Clingendael-onderzoekers Jan Rood en Mendeltje van Keulen.⁵

Daar komt bij dat de Europese Unie zwemt in het geld. Zo kon Commissievoorzitter Barroso onlangs vijf miljard euro 'kleingeld' ter plaatse tevoorschijn toveren voor het economisch herstelplan. Een ander voorbeeld. Ik ontving de brochure *Europa in Vlaams Brabant*: huis aan huis bezorgd, uitgevoerd in diepkleurendruk. Je wordt aangemoedigd een plattelandsvverblijf te winnen, een vroegere keuterboerderij te bezoeken, een nieuw aangelegd wandelpad rond brouwerij Hoegaarden uit te proberen, of een moutainbikenetwerk, of te proeven van streekgerechten. Alles gefinancierd uit ruwweg 100 miljard euro die tot 2013 voor plattelandsontwikkeling beschikbaar is — miljarden die via de btw bij de consument zijn geïnd. 'De Rekenkamer herhaalt dat de uitgaven voor plattelandsontwikkeling bijzonder vatbaar zijn voor fouten', aldus het jaarverslag.⁶ Een op de drie van de 196 onderzochte projecten bevatte fouten. Daarvan is twee derde 'van ernstige aard', aldus de Rekenkamer. Zalm had gelijk, zo blijkt. Trouwens, waarom moet Europa bepalen hoe Schotland, Sicilië of de Peel er landschappelijk uitzien?

Veel mensen denken bovendien dat Brussel hen bedreigt. Toen ik vijftig jaar geleden mijn eerste kennis over de EEG opdeed dacht ik dat zij de risico's van arbeiders, boeren, gepensioneerden, vrouwen en andere zwakkere groepen ging verzachten. Vandaag is de EU in de ogen van de mensen geen *verzekeringspolis* meer. 'Men heeft het gevoel erop achteruit te gaan, juist als gevolg van Brussel', aldus onderzoekers van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Intussen bemoeien de Commissie en het Europees Parlement zich met alle details van ons bestaan. Dat irriteert. Ooit legde ik als Brussels correspondent een map aan 'Onzin', die snel volliep. Iedereen die deze landen kent wist dat Roemenië noch Bulgarije in 2007 rijp was voor toetreding. Hun toelating was de trofee van de Commissie-Barroso. Is het verstandig onze energie-installaties aan het buitenland te verpatsen? De vaste boekenprijs te verbieden, waardoor talloze boekwinkels verdwenen? Europese kwaliteitseisen voor ziekenhuizen te introduceren? Geen

koeienstront meer op de onze tulpenvelden toe te laten? Kinderveilige wegwerpaanstekers te verplichten? ‘Juffrouw’ af te willen schaffen omdat dit de ongehuwde status benadrukt? Europees campagne te voeren tegen overgewicht? De nationale kustwacht te vervangen door een bureaucratisch Europees wachtsysteem? Op kosten van de belastingbetaler vierhonderd hoogleraren permanent in te huren opdat zij het Europese geloof dagelijks verspreiden? Ik doe maar een greep uit mijn knipselmap met Brussels beleid en losse flodders. De Nederlanders zijn niet tegen Europa, maar wel tegen *dit* Europa. En het is vooral de Commissie die hiervoor verantwoordelijk is.

Europa is bovendien een jachtterrein van *belanghebbenden*. Het zal rond 1979 zijn geweest dat ik het congres van de Europese Beweging Nederland (EBN) bezocht en daar alleen maar belanghebbenden zag. Europese ambtenaren, hoogleraren, industriëlen, medewerkers van ngo’s, maar geen ‘gewone burgers’. Toen ik dat in de kranten waarvoor ik werkte schreef, overwoog de EBN een protest. Het kwam er echter niet van. Zo’n polemieklotte lokte de Europese elite niet. Haar technocratische benadering van het integratieproces was in die dagen nog succesvol en kon politisering missen. Ondoorzichtige besluitvorming kwam die belanghebbenden wel uit. Zij hingen jarenlang een mooi beeld van de EEG op via de trompe-l’oeil, de opgesmukte schets.

Als belangrijk verzachtend element geldt dat Nederland tot in de jaren negentig makkelijk praatte. Dankzij het systeem van onze vernuftige eurocommissaris Sicco Mansholt exporteerden wij massaal op basis van EEG-subsidies. Nederland was financieel tientallen jaren netto-ontvanger. Ons land trok zich op aan Europa in plaats van financieel bij te dragen.

Een andere handicap van de Unie is haar bureaucratie. De regelgeving waaronder wetenschappelijke onderzoekers, landbouwers, ngo’s, ondernemers, ja, iedereen die wat met Europa doet, lijden, is een nachtmerrie. Met 27 landen die allemaal hun eigen uiteenlopende belangen (moeten) najagen, kan het hoogstwaarschijnlijk niet anders. Maar dan moet dit wél gevolgen hebben voor het takenpakket dat je Brussel kunt toevertrouwen.

Ten slotte de ‘handicap’ dat de uitdagingen waarvoor West-Europa vijftig jaar geleden stond vandaag opgelost zijn. De Sovjet-Unie bedreigt ons niet meer en Duitsland al helemaal niet. De interne markt als motor van welvaart loopt lekker. De destijds beoogde Europese Politieke Unie (die de Haagse autonomie zou uithollen) lijkt achteraf niet nodig. We doen het namelijk al een halve eeuw zonder.

We zijn nu zestig jaar bezig met Europa. Enerzijds zijn we héél ver gekomen (zie de indrukwekkende canon opgesteld door de Europese Beweging). Anderzijds staan de deelnemende landen nog net zo op hun pon-

teneur als in 1959. Vijftig jaar geleden werd de steenkoolsector getroffen door overproductie. De Hoge Autoriteit, de voorganger van de Europese Commissie, wilde de crisis aanpakken. De Raad van Ministers wees dit echter af. De regeringen opereren vandaag nog steeds liever elk voor zich. Zij delen in crisistijd hun vitale financiële reserves niet, noch hun energiereserves of zelfs hun fiscale data. Bij de dreigende griep willen de EU-landen hun serum zelfs niet delen. De voorkeur voor nationale suprematie relativeert de betekenis van de Unie.

Maar je kunt die ervaring van 'eigen volk eerst' ook helemaal omdraaien. Juist dankzij Europa, het vangnet waarop de regeringen met hun problemen zo graag terugvallen, kunnen de landen zich afzonderlijk de genoemde vrijheden veroorloven. Dat belangrijke gegeven zien de eurosceptici wel over het hoofd.

Tot zover de 'zeven plagen' waaronder Europa lijdt. Plagen die ten dele de Unie onvermijdelijk blijven aankleven. Hoe daarmee te leren leven?

NATIONALE STAAT FLOREERT

Bij de start van de Europese integratie in de jaren vijftig werd de traditionele staat gezien als overleefd, gevaarlijk voor de vrede en (zeker in het geval van Nederland) te klein voor een welvaartsstaat. De stichters van het beoogde Verenigde Europa verwachtten dat de nationale staat verder zou verzwakken, zodat Brussel geleidelijk aan meer taken zou overnemen. Daarbij kwam onze grote afhankelijkheid van export, import en transitie via de havens. Ten slotte bleek de Europese Economische Gemeenschap al meteen een motor van ongekende welvaartsgroei. Zodra de EEG volop draaide, zo dachten de voorstanders van een federaal Europa,⁷ zouden de vakbonden, de werkgevers, landbouworganisaties en andere belangengroepen zich vanwege de voordelen bekeren tot Europa. De bevolking zou de betekenis van Nederland als natie gaan relativeren. Die verwachting berustte op de *spillover*-theorie (olievlekwerking) van het neofunctionalisme, die veel aanhang had. Dat het machtige Duitsland aldus in een Europees geheel zou vervagen was een bijkomend pluspunt.

Een halve eeuw later zijn die verwachtingen niet uitgekomen. De nationale staat bloeit. Europa telt sinds 1990 twintig nieuwe staten. Onze gehechtheid aan Nederland is voelbaar op Koninginnedag, maar ook rond het nationale voetbalelftal, Sinterklaas, het Wilhelmus, de Elfstedentocht, Philips, de Deltawerken, ons polderen en de koopman-domineemetafoor. De natie ontleent haar positie aan de bescherming die de 'Staat der Nederlanden' biedt tegen allerlei buitenlandse invloeden, de zorg voor banen, voor goed onderwijs, sociale wetgeving, veiligheid op straat, goede wegen,

openbaar vervoer en de gezondheidszorg. Europa speelt daar hoogstens een coördinerende rol. Wij spreken niet voor niets altijd over de krimp of de groei van ons *nationale* inkomen. Daar ligt het anker van ons bestaan. De 45-plusser die wakker ligt vanwege zijn job of bedrijf, of de oudere die niet meer de straat op durft vanwege de ‘rotjongens’, denkt niet aan ‘Brussel’. Niet de EU maar de nationale regeringen redden de banken. Van het economische reddingsplan na de kredietcrisis komt vijf miljard uit Brussel en 500 miljard van de EU-landen zelf. Loopt het economisch mis, dan kijkt iedereen naar Den Haag. Of neem het ingrijpende Europese klimaat- en energieplan. Dat ligt qua uitvoering vooral bij de afzonderlijke landen, evenals de Lissabon-agenda. Eigenlijk is dat verrassend. Destijds, voor de introductie van de euro, werd gezegd dat de deelnemers aan de EMU de mo-

De verworvenheden van de Europese Unie zijn bedoeld om natiestaten te continueren, niet om ze te verzwakken

gelijkheden verloren om nog een zelfstandige macro-economische politiek en een werkgelegenheidsbeleid te voeren.

Dat de staat vandaag bloeit, is echter wel te danken aan de successen van de Europese Unie. In tien jaar tijd realiseerde zij zoals bekend

a) de opname van tien arme ondemocratisch geregeerde landen, b) een stabiele eenheidsmunt die de rimram van nationale munten vervangt, en c) een kritische publieksdiscussie over Europa. Drie gebeurtenissen die een kwarteeuw geleden onvoorstelbaar waren. Ten diepste zijn deze verworvenheden echter bedoeld om de nationale welvaartsstaat te *continueren*. Dus niet om hem te verzwakken. Die conclusie geeft te denken.

NIEUW MOTIEF

De nationale staten hebben Europa dus iedere dag nodig om zich te handhaven. Het is precies andersom gegaan dan je vroeger op school leerde. Europa doet de oude natiestaat niet uitdoven, nee, die nationale staat gebruikt de Unie om haar autonomie in steen te beitelen. Dankzij Europa blijven grote landen zoals Duitsland, maar ook kleintjes zoals Luxemburg, soeverein. Zoals een thermosfles onzichtbaar je drank warm houdt, zo houdt het onzichtbare ‘Brussel’ de naties, groot en klein, lekker op de been.

Hoe vindt de politiek nu de weg om dit grote belang van de Unie haar burgers overtuigend uit te leggen?

De overheid moet véél meer laten zien dat onze jobs, bedrijven, pensioenen, voedsel, energie en andere essentiële elementen van het bestaan alleen houdbaar zijn onder de paraplu van Brussel. Dankzij de grenzeloze

euromarkt, uniforme douaneregels, de eenheidsmunt, uniforme handels-, milieu-, transport-, technologische, ja zelfs universitaire en migratienormen kan Nederland Europees opereren en tegelijk redelijk zelfstandig blijven. Dat geldt net zo voor Frankrijk, Duitsland en de andere landen. Neder-

Zie Europa als instrument in handen van de Nederlandse natie, en niet als een bedreiging

land moet tegenover de publieke opinie het integratieproces vanuit die invalshoek gaan benaderen.⁸ De WRR zegt 'dat een actieve bijdrage van nationale politici en beleidsmakers daarvoor essentieel is'. Zij moeten gaan schakelen tussen Den Haag en Brussel. Het fenomeen

van de overstap van de doorgewinterde Kamerleden Wim van de Camp en Hans van Baalen naar het Europees Parlement is hier interessant.

Zie Europa met andere woorden als instrument in handen van de Nederlandse natie, en niet als een bedreiging. Daarvoor is enig terugplooiën op het nationale wenselijk. Het maken van deze bocht vereist dat de Haagse politiek, het parlement, de adviesorganen en het middenveld inclusief de SER en de WRR meer focussen op wat Europa Nederland concreet oplevert.

Nederland moet, kortom, het Europese ideaal opnieuw gaan invullen. Laat de regering tegelijk alle activiteiten van de Unie kritisch doorlichten. 'Het huidige systeem met zijn grote geldstromen via Brussel is niet tot ver in de eenentwintigste eeuw verdedigbaar', aldus Jan Peter Balkenende in 2005. Aanzetten daartoe vormen de gedurfde landbouwpolitieke 'houtskoolschets' van LNV-minister Gerda Verburg en het CDA-plan om twintig procent op de Europese begroting te schrappen. Laat bovendien nagaan welke delen van het Europees beleid terugkunnen naar de hoofdsteden en hoe. Zulke initiatieven zullen ook publicitair goed uitpakken. Zet je die nationale dimensie voorop — 'Wat is goed voor Nederland?' — dan is Europa wél te verkopen. In die visie gebruikt Nederland Europa als dienstverlenend centrum om zo veel mogelijk een soevereine welvaartsstaat te blijven. Afficheer Europa als zodanig bij het publiek.

Honderd jaar geleden volgde Nederland de zogenaamde *zelfstandigheidspolitiek*. Die politiek kwam neer op een behendig streven naar handhaving van het bestaan van Nederland als soevereine natie in een onrustig Europa. Dat begrip ligt sinds 1940 in de mottenballen, maar is aan een herwaardering toe. Nadruk op het nationale belang past bovendien in de historische ontwikkeling van de Unie. Frankrijk jaagt al sinds president De Gaulle *l'Europe à la française* na, hét middel om de bevolking daar mee te krijgen. Duitsland ontwikkelt zich langs de EU tot *Zentralmacht* van Europa. België en Italië gebruiken Brussel om hun eigen gebrekkige gezag

te compenseren. Het uiteindelijke resultaat is overal hetzelfde: Europa als alibi van de nationale staat.

GEVAARLIJKE IDEALISTEN

Enkele jaren geleden publiceerde een aantal zelfbenoemde ‘erfgenamen van de vaders van Europa’ (Dehaene, Delors, González, Jenkins, Kohl, Schmidt, Van Miert) een wake-upcall. Zij willen de eurocommissarissen rechtstreeks verkiezen, de besluiten bij meerderheid nemen, en de economische politiek en het fiscaal, sociaal, energie-, wetenschappelijk en milieubeleid coördineren. En let maar op: zodra het Verdrag van Lissabon in werking treedt, steekt dit *sense of urgency*-geluid de kop op. Dat is al begonnen. Zie de voorgestelde Europese inkomstenbelasting. Of zie hoe Guy Verhofstadt, de voorzitter van de Europese liberalen, Europa in de schulden wil steken om de economie aan de praat te krijgen, een Europees leger en een economische regering op de been te brengen. Of neem Felipe González, voorzitter van de Europese Reflectiegroep, die een ‘ambitieuze herstart’ van de Unie bepleit.

Deze voornemens zijn gevaarlijk omdat Europa al dertig jaar lang onafgebroken praat over hervormingen. Dat is begonnen met het uitstekende *Report of the Three Wise Men Report* (Barend Biesheuvel, Edmund Dell en Robert Marjolin) uit 1979. Dit is later uitgelopen op institutioneel en constitutioneel navelstaren (met werkverschaffing voor duizenden Europese diplomaten) dat nu echt een pauze behoeft. Het publiek en de media hebben hun buik vol van onafgebroken praten over hervormingen die uiteindelijk vaak ook nog niet doorgaan. Hiervoor een ‘Twaalfjarig Bestand’ afkondigen is wenselijk. Dus eerst nu tien jaar werken met het Verdrag van Lissabon en dan pas weer beraad over verdragsherziening.

VIJF MEGAPROJECTEN

Wat nu wél nodig is om de spotlights te richten op vijf recente megaprojecten:

1. Het verteren (ook door het publiek) van de verdubbeling van het aantal EU-landen. Kernvraag: hoe de toetreders te leren zich in de EU in te passen?
2. Het door de crisis loodsen van de interne markt, de Monetaire Unie en de euro. Kernvraag: vindt Europa een veilig toezichtstelsel op de financiële instellingen?
3. Maatregelen tegen terrorisme, migratie en criminaliteit. De EU heeft deze problemen mede veroorzaakt door het afschaffen van de veilige

- landsgrenzen. Kernvraag: willen wij een vrijgevig asiel- en migratiebeleid?
4. Uitvoering van de Lissabon-agenda voor een sterke economie inclusief het energie- en klimaatpakket. Kernvraag: hoe krijgt Europa dit voor elkaar?
 5. Hervorming van het budget waarvan driekwart gaat naar landbouw en regionaal. Kernvraag: hoe groeit Europa naar een budget dat past in de eenentwintigste eeuw?⁹

Europa zit aan zijn grenzen. Daarom geen nieuw *grand design*. Maak wel af wat is besloten. Realiseer de zojuist genoemde projecten, ook omdat het publiek die allemaal wél lust. Bestrijd de perceptie 'meer Europa = beter Europa'. Leg 'voortaan meer nadruk op specifiek nationale belangen'.¹⁰ Kortom, een pleidooi voor een 'Oranje Europa' dat komend decennium inpoldert wat recent is overeengekomen en bewijst dat Nederland daarmee goed af is.

Noten

- 1 Jan Werts, *The European Council*. Londen: John Harper, 2008, verkrijgbaar bij Jongbloed Juridische Boekhandel, Den Haag, € 33,00.
- 2 Vrij vertaald naar een citaat van een hoge Commissiefunctaris in Liesbet Hooghe, *The European Commission and the integration of Europe. Images of governance*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 215.
- 3 Zie Jan Werts, 'De publieke opinie kan dit Europa niet meer volgen. Gezichtspunten van een Brussels correspondent', *Internationale Spectator* 50 (1996), nr. 9, pp. 441-447.
- 4 Brussel staat hier voor het machtscentrum van Europa en voor het onderhandelingspel tussen Commissie, Hof, Parlement, Raad plus aanverwante instellingen, zoals de Europese Centrale Bank. De burger beschouwt dit op goede gronden als één kluwen, genaamd 'Brussel'.
- 5 Mendeltje van Keulen en Jan Rood, 'Ook een Iers ja lost het probleem van de EU niet op', *Internationale Spectator* 62 (2008), nr. 9, p. 455.
- 6 *Publicatieblad van de Europese Unie*, C 286, 10 november 2008, p. 106.
- 7 De federalisten willen een Unie met

zware bevoegdheden als remedie tegen de volgens hen wankele natiestaat. Merkwaaardig toch dat zij geloven in een 'Bondsrepubliek Europa', die als staat toch dezelfde kenmerken — en dus ook de zwakke kanten — heeft als de nationale staat. De Europese Unie heeft overigens ook federale kenmerken, met overdracht van nationale autonomie naar de Commissie, het Parlement, het Hof, de Europese Centrale Bank, en dat is prima.

- 8 Een geslaagde poging deed voormalig D66-Europarlementariër Bob van den Bos, samen met Nico Wegter, met zijn boek *Europa. Wat heb ik eraan? Wat de EU concreet doet en waarom* (herziene versie; Den Haag: Bos, 2009).
- 9 Het buitenlands beleid van de Unie is hier weggelaten. Nederland wordt niet wijzer van integratie via zo'n buitenlands beleid op basis van meerderheidsbesluiten. Wij leveren dan Haagse manoeuvreerruimte in waarvoor weinig terugkomt. Het buitenlands beleid ontbreekt in deze prioriteitenlijst bovendien omdat de Unielanden daar op alle belangrijke buitenlandse onderwerpen nogal verdeeld zijn.
- 10 Bot, Bernard, 'Met overtuiging en berekening. Van zuiver naar realistisch multilateralisme', *Internationale Spectator* 60 (2006), nr. 11, pp. 547-551.